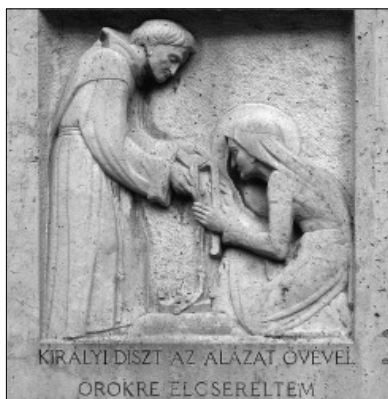

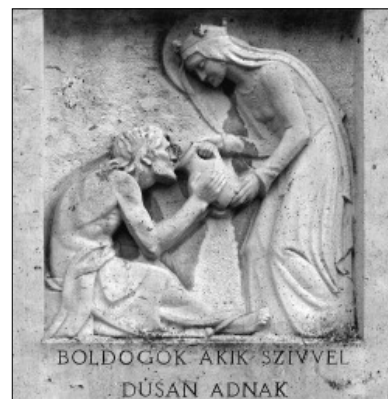
800 éve született Árpád-házi Szent Erzsébet

Az alma nem esik messze a fájától...

KIRÁLYI DISZT AZ ALÁZAT ÖVEVEL
ÖRÖKRE ELCSERELTEM

...csak néha elgurul tőle! Árpád-házi Szent Erzsébet (1207-1231) esetében mindkét kijelentés igaz, hiszen családjában, mind apai, mind anyai ágon szép számban fordultak elő nemcsak szentek, hanem kalandorok is. Személyében azonban őseinek kedvező tulajdonságai lettek meghatározók. Ki is volt ő? Minek köszönhető, hogy ennyi évszázad elteltével sem halványult el az emléke? Milyen őseiktől származott? Kinek a szellemisége hatotta át a személyiségét?

BOLDGÓK AKIK SZÍVVEL
DÚSAN ADNAK

Árpád-házi gyökerek

Az apai vonalon a távoli ősök sorában olyan kiváló egyéniségeket kell megemlítenünk, mint az államalapító Szent István királyt és fiát, Szent Imre herceget, valamint Szent László királyt, akik nem csupán az állam létrehozásában és megszilárdításában játszottak fontos szerepet, hanem egyházszervező tevékenységük is igen jelentős volt. Eppen ez utóbbi miatt nevezük őket a „magyar Szentháromság”-nak.

A nagy múltú elődök sorát szaporítja Erzsébet nagyapja, III. Béla (1172-1196) is, aki – talán éppen Szt. István, Szt. László népszerűsége miatt – méltatlanul egy kicsit háttérbe szorul.

Béla görög nevelésben részesült, hiszen Mánuel bizánci császár – fiú utóda nem lévén – eljegyezte őt a lányával, Máriával. Az akkori kor szokásainak megfelelően Béla – unokájához, Szt. Erzsébethez hasonlóan – jegyesével együtt nevelődött, hogy elsajátítsa a fogadó ország kultúráját, szokásait. Az ilyen jellegű házasságkötések mögött általában valamilyen érdek, többnyire politikai indíttatás rejlett.

A sors azonban közbe szólt, mivel Mánuelnek végül fia született, s így Béla a testvére (III. István) halála után haza tért Magyarországra, hogy elfoglalja a trónt. Addig azonban igen rögzös út vezetett, mert az ország nagy része – idegen, bizánci befolyástól tartva – ellenezte a királlyá választását. Ezek táborába tartozott édestestvére Géza és maga az esztergomi érsek is, aki visszautasította Béla megkoronázását! Ezt a feladatot végül is – a pápa kezdeményezésére – a kalocsai érsek látta el.

III. Bélának a viharos kezdetek után sikerült megszilárdítania a hatalmát, s gyarapítania az ország területét. Kora egyik leggazdagabb és legtekintélye-

sebb uralkodójának számított. Regnálását gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődés jellemezte. Francia feleségei révén nemcsak szerzetesek és lovagok, hanem építőmesterek is érkeztek az országba, akik a hazájukból hozott ismereteiket több, akkor újnak számító, román stílusú építmények – főként templomok – tervezésekor tudták kamatoztatni.

Gondot fordított az egyház támogatására is: nemcsak új templomokat emeltetett (pl. az esztergomi Szt. Adalbert-templomot), segítette a ciszterci rend magyarországi megtelepedését is, és oktatás céljából papokat küldött külföldre.

Az országban rend, béke honolt.

Sokat tett az írásbeliség bevezetéséért: a fontosabb ügyeket írásba kellett foglalni. Megalapította a kancelláriát, amely független volt az esztergomi érsektől és közvetlenül a király alá tartozott. Példaképéhez, Szt. Lászlóhoz hasonlóan – akit éppen Béla avatott szentté – kemény akaratú, bölcs, megfontolt, erős egyéniség volt.

Fia, II. András (1205-1235) – Erzsébet édesapja – azonban nem örökölte tőle ezeket a jellemvonásokat, sőt gyökeresen különbözött tőle. Ami vagyont az apja összegyűjtött, azt ő elherdálta. Sikertelen bel- és külpolitikája (hadi vállalkozásai, a birtokok megfontolatlan osztogatása), feleségének és rokonnainak tékozló életmódja, azok túlzott befolyása a belpolitikára, társadalmi és gazdasági válságot okozott. András apjával és lányával, Szent Erzsébettel ellentétben nem volt különösebben vallásos. Kedvelte a szórakozásokat, lakomákat. Fényűző életmódot folytatott, ami fojtó adósságokba sodorta.

András akaratgyenge, könnyelmű ember volt, akit nagyravágyó felesége, Erzsébet édesanyja, Meráni Gertrúd irányított.

Meráni gyökerek

Gertrúd apja VI. Berthold, Andechs grófja, Isztria őrgrófja, Meránia és Dalmácia hercege volt. Fennhatósága Bajorország, Isztria, Horvátország és Dalmácia területére terjedt ki. Egyes szerzők a tiroli kisvárosból, Meránból vezetik le a család nevét, míg mások a horvátországi és dalmáciai partvidékből, azaz az ot-tani tengerpart megnevezésének (*Maronia, Merania, Mirania – a szerk.*) „tengermelléki vidék” jelentésből. Ez utóbbi álláspont az elfogadottabb. VI. Berthold *Groitzschi Ágnessel* kötött házasságából nyolc gyermek született, négy fiú és négy lány. Lányai kiházásítása révén Európa több uralkodójával is rokoni kapcsolatba került. *Agnes* nevű lánya II. *Fülöp Ágost* oldalán lett francia, Gertrúd pedig II. András feleségként magyar királyné. *Hedviget*, akit – Szt. Erzsébethez hasonlóan – jámbor vallásossága, karitatív tevékenysége és aszkéta életmódja miatt röviddel a halála után szentté avatták – *Szakállas Henrik*, Szilézia és Lengyelország hercege vette el feleségül.

A negyedik lány *Mechtild* szintén a vallásban találta meg önmagát: a kitzingeni kolostor apátnője lett.

A család történetét lapozgatva szembeötlik, hogy amíg a lányok példamutató életet éltek, addig a fiúk inkább az akkori bűnügyi statisztikákat rontották. A család „fekete báránya” címre valamennyien igen jó eséllyel pályázhattak volna. Mielőtt bárki is a férfiakkal szembeni elfogultsággal vádolna meg, üssük föl gyorsan Katona József „Bánk bán” című művét, ahol Petúr bán a „gyülelész” merániakra, így Gertrúd fivéreire, *Eckbertre* és *Berchtoldra* is panaszkodik:

*„Eckbert, az öccse, alig törölte le
Fülöp királynak a vérét kezéről
S itt a scepúsi földet elnyeré.
Berchtold az üstökét se tudja még
Befonni, s már érsek, bán, vajda s Bács-
Bodrog megyékben főispán leve.”*

Gertrúd három fivére, *Eckbert*, Bamberg püspöke és *Ottó* – Meránia hercege, Burgundia őrgrófja –, valamint *Henrik* – Isztria grófja – megölték *Sváb Fülöp* német királyt. Egyes elképzelések szerint e tett hátterében a bosszú bújt meg: Fülöp se szó, se beszéd, felbontotta ugyanis *Ottó* egyik lányával kötött jegyes-ségét. Mások szerint e gyilkosság a királyválasztásra vezethető vissza: a pápa *Ottó* mellett tette le a voksát, a fejedelmek pedig ellenlábasa, Fülöp mellett, akit *Ottó* és fivérei ezért gyilkoltak volna meg.

Amikor *Eckbert* és *Henrik* lába alatt – az elkövetett gyilkosság miatt – forróvá vált a talaj, lánytestvé-rükhöz, Gertrúdhöz menekültek Magyarországra.

A korábbi idézetben már megemlített *Berchtold* is Magyarországot választotta karriere színhelyéül. II. András a pápa ágállása ellenére – és Gertrúd buzgó közbenjárására – kezdeményezte *Berchtold* kalocsai érsekké történő kinevezését, amit végül is elért. Ezen kívül világi tisztségekkel is felruházta őt: dalmát-horvát bánná és erdélyi vajdává nevezte ki. Az e po-

Szent Erzsébet szobra pesti temploma főbejáratánál

ziciók betöltésére tökéletesen alkalmatlan *Berchtold* meg is „hálálta” sógora nagylelkűségét: a királyné halála után a Gertrúd által összegyűjtött kincsekkel, amit az anya a királyi gyerekeknek szánt (arany, ezüst tárgyak, ékszerek stb.) külföldre szökött.

Gertrúd testvérei, valamint a kíséretében tartózkodó merániak tönkre tették az országot, kiszípo-lyozták a népet, a fontosabb posztokba saját bizal-masaikat ültették. Hogyan is fogalmaz *Petúr*?

*„Tulajdonunkat el-
Vevé s od'adta a hazájabeli
Cinkosinak, s kihúzta a szegény
Magyarnak a kezéből a kenyért s azt
Megette a meráni fegyveres.
Lerontatá atyáink várait,
S meráni fegyverest rakott oda;
Elszedte hivataljainkat és
A puszta bán-névvel cifrázta fel.”*

Mindez országszerte nagy elégedetlenséget szült, ami végül is a gögös, nagyravágyó Gertrúd meggyilkolásához vezetett. Ez a történet a Katona József által írt nemzeti drámánk „Bánk bán” és Erkel Ferenc által azonos címen komponált nemzeti ope-ránk alapja. Gertrúd a pilisi erdőben hunyt el és a pilisszentkereszti, III. Béla által alapított ciszterci apátságban temették el.

Erzsébet élete: a gyermekévek

Erzsébet 800 évvel ezelőtt látta meg a napvilágot Sárospatakon. Sokáig vitatták, hogy hol is született (Pozsonyt és Óbudát hozták szóba), mára azonban végleg eloszlan látszik a szülőhelye körüli bizonytalanság.

II. András az udvartartásával éppen Sárospatakon időzött, amikor 1207-ben – *Mária* és *Béla* (a későbbi *IV. Béla* király) után – *Gertrúd* világra hozta harmadik gyermeküket, *Erzsébetet*. Őt még két testvér követte a sorban: *Kálmán* és *András*.

Életrajzában sok a kérdőjel, gyakran egymásnak ellentmondó adatokra bukkanunk. Ez a megállapítás igaz megkeresztelése helyszínére is. Egyesek ezt Budán, Óbudán, mások Pozsonyban feltételezik.

A királyi család óbudai udvarában történt – a magyar változat szerint – a népszerű rózsacsoda. A legenda szerint az apa, II. András nem nézte jó szemmel, hogy lánya a rászorulók között kenyeret oszt szét, ezért kérdőre vonta őt, hogy mit ad a szegényeknek. Ő erre azt felelte, hogy rózsát. András hitetlenül nézett rá, hiszen mindez télvíz idején történt. Erre az *Erzsébet* kötényében lévő kenyér átváltozott rózsává. A legenda német változata ezen esemény helyszínéül Tübingiát jelöli meg, s kételkedik a magyarországi valóságában, hiszen a csoda állítólagos megtörténtekor *Erzsébet* még nem töltötte be a negyedik életévét.

Szent Erzsébet kenyeret oszt a rászorulónak

A rózsalegenda tulajdonképpen vándorlegenda. Más szentek élettörténetében is feltűnik, mint pl. *Szent Ritáéban*, *Lisieuxi Szent Terézében*, később azonban egyértelműen Szt. *Erzsébet* ikonográfiájához köthető. Az egyházművészetben a rózsza jelképezi – többek között – *Máriát* és *Jézust*, valamint az istenséget is. Gondoljunk csak a középkori templomok rózsaaablakára, mely éppen ez utóbbi szimbóluma! *Erzsébet* négy éves volt, amikor a tübingiai örgróf 1211-ben a legidősebb fia, *Hermann* számára megkérte a kezét. Egykorú feljegyzések szerint a királyi szülők annyi ajándékot (arany és ezüst edényeket, ékszereket, ruhákat stb.) küldtek lányukkal *Eisenachba*, amennyit addig ott még nem láttak! Még egy színezüst fürdőkád is volt a kelengye között! Ez már csak azért is érdekes, mert azokban az időkben a mosakodás nem tartozott az európai ember fő értekezési közé...

A magyar királylány modern szellemben nevelkedett *Wartburg* várában tizenegy éves vőlegénye oldalán, annak testvéreivel, *Lajossal*, *Henrikkel*, *Konráddal* és *Ágnessel* együtt. Az örgrófnak köszönhetően az udvarban pezsgő irodalmi és zenei élet folyt, még a híres dalnok, *Walter von der Vogelweide* is hosszabb ideig vendégeskedett náluk. A gyerekek nemcsak a kor irodalmával, történelmével és a különböző művészeti ágakkal ismerkedtek meg, hanem anyjuk, *Wittelsbach Zsófiának* a hatására a vallással is.

Erzsébet tübingiai, felhőtlennek tűnő életét két szomorú hír is beárnyékolta: anyja, *Gertrúd* és jegyese, *Hermann* korai halála. Különösen édesanyja elvesztése sújtotta le. Befelé fordulóbb lett, még többet imádkozott, mint korábban, egyszerű ruhákban kezdett járni és a szegények társaságát kereste.

Hermann elhunytá után az örgrófi család a magyar királylány további sorsát illetően komoly dilemmába került, melyet az öcs oldott meg. *Lajos* zsenge ifjú korától kezdve erős vonzalmat tanúsított *Erzsébet* iránt, amely nem maradt viszonzatlan. Szívesen játszottak együtt: lovagoltak, táncoltak.

Erzsébet Tübingiai Lajos feleségeként

Lajos huszonegy éves korában, 1221-ben vette feleségül az *eisenachi* templomban a nálánál hét évvel fiatalabb *Erzsébetet*. Harmonikus, boldog szerelmi házasság volt az övék, mely akkoriban ritkaságszámba ment. Ennek egyik jele, hogy a házaspár egy asztalnál, egymás mellett étkezett. Akkortájt ez nem volt oly magától értetődő, hiszen a nők helye az asztal végén volt. *Lajos* szeretetét bizonyítja az is, hogy feleségét élénk természetével, böjtjeivel, vallásossága buzgalmából fakadó túlzott vezekléseivel, önsztorozásaival együtt elfogadta. Elnézte, sőt támogatta feleségét karitatív tevékenységében, aki szegényeket ételmezett; kórházat, árva gyerekeknek menedékhelyet alapított; leprásokot ápolt.

Három gyermekük született: 1222-ben *Hermann*, 1224-ben *Zsófia* és 1227-ben *Gertrúd*. Mindhárman a nagyszülők nevét kapták a keresztségben.

1222 őszén II. András meghívására az ifjú pár Magyarországra lovagolt. A források bizonytalansága miatt csak feltételezni lehet, hogy útjuk során felkeresték *Fehérvárt*, *Budát* és a *pozsonyi udvart*, ahol a királlyal és annak második feleségével, *Courtenay Jolántával* találkoztak. *Erzsébetnek* ez volt az utolsó látogatása, többé nem látta viszont a szülőházát.

A boldog házasság csak rövid ideig tartott, mivel *Lajos* 1227-ben egy szentföldi keresztes hadjáratba igyekezve, *Itáliában* még a hajóra szállás előtt megbetegedett és meghalt. Imádozott férje elhunytá után *Erzsébet* a gyerekeivel elhagyta *Wartburg* várát. Először *Eisenachba*, majd *Marburgba* költözött. Attól kezdve életét teljesen a hit, a szegények, az elesettek szolgálatába állította. Lelki vezetője, a ferences *Marburgi Konrád* humánusnak egyáltalán nem nevezhető tanácsainak hatására puritán, aszkéta életmódot folytatott.

Amikor 1231 novemberében megbetegedett, a maradék vagyonát is szétosztotta a nincstelenek között. November 17-én meghalt. Marburgban temették el. Sírja fölé emelték a német gótika egyik remekművét, amelynek mintájára épült fel 1893-1900 között Budapesten a Rózsák terén a Steindl Imre tervezte Árpád-házi Szent Erzsébet-templom.

A „szeretet szentjeként” tisztelt Árpád-házi Szent Erzsébetet 1235 Pütkösdjén avatták szentté, s ezt az apja, II. András még megélte. Magyarországi emléknapja november 19. lett. Amikor teste 1236-ban új koporsóba került, maga a császár, *II. Frigyes* – akit az özvegy Erzsébet kikoszarzott – a következő szavak kíséretében helyezte fejére egy arany koronát: „nem koronázhattam meg császárnénak, most megkoronázom Isten országa halhatatlan királynéjának”.

Tisztelete

Kultuszának terjesztésében fontos szerepet játszottak a ferencesek, ami nem véletlen, hiszen a ferences harmadrendnek is ő a patrónája. Már a középkorban több magyar város választotta védőszentjéül, így Kassa, Körmöcbánya, Besztercebánya, Késmárk (e településeken sok Tübingiából bevándorolt német telepedett meg, akik magukkal hozták a szent tiszteletét), valamint Pécs és Szeged is.

A későbbi századokban is számtalan templomot, oltárt emeltek a tiszteletére, sőt a népszerű Sissy, Erzsébet királyné nevét viselő egykori Pesterzsébet éppen Szent Erzsébet emlékére vette föl a szent halálának 700. évfordulóján, 1931-ben a Pestszenterzsébet nevet.

Ispotályokat, kórházakat, jótékonyági intézményeket neveztek el róla. Példamutató élete szerzetesközösségeket hívott életre, így például a Szent Erzsébet betegápoló rendet.

Személyisége művészeket is megihletett: mások mellett Murillo és Holbein is megfestette, Liszt Ferenc pedig oratóriumában őrizte meg emlékét.

Balázs Erzsébet

IRODALOM:

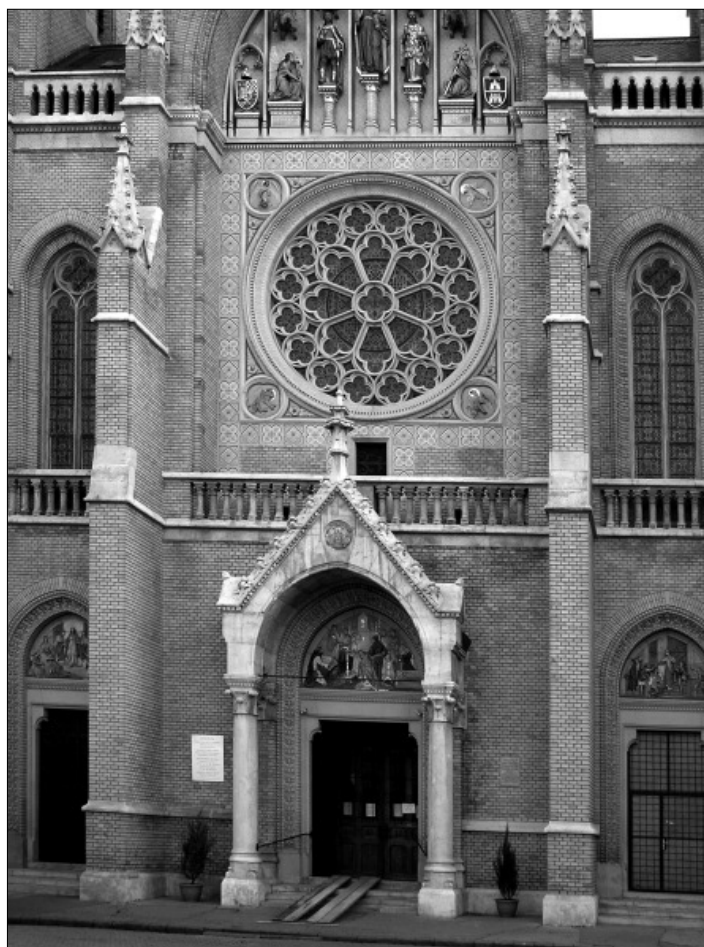
Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium II. Bp., Szt. István Társulat, 1977.

Puskely Mária: Árpád-házi Szt. Erzsébet, Róma, 1981.

Sz. Jónás Ilona: Árpád-házi Szt. Erzsébet. Bp., Akadémia Kiadó, 1989.

Dr. Szilárdfy Zoltán: Ikonográfia-kultusztörténet, Bp., Balassi Kiadó, 2003.

Turcsik György: A szeretet szentje. Szent Erzsébet élete és jelentősége Bp., Kerekes, 2007.

A budapesti Szent Erzsébet templom főbejárata